

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Марияна Цибранска-Костова

професор в Секция за история на българския език

в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ към БАН

на материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност ‘доцент’ в Кирило-Методиевския научен център при Българската академия на науките по област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2. 2. История

В конкурса за заемане на академичната длъжност ‘доцент’, обявен в Държавен вестник, бр. 36 от 27.04.2018 г., за нуждите на Секция „Кирило-Методиевски извори и традиции“ в Кирило-Методиевския научен център на БАН, документи е подал единственият кандидат д-р Десислава Тачева Найденова. Като член на НЖ, утвърдено със Заповед на Директора на КМНЦ № 134 от 27.06.2018 г., а от първото му заседание на 11.07.2018 г. и за избран рецензент, имам за задача да оценя както изпълнението на административната процедура според ЗРАСРБ и Правилника за развитие на академичния състав на БАН и КМНЦ, така и конкретните научни и научно-приложни материали на кандидатката. Академичната справка показва, че д-р Найденова е автор на общо 32 публикации, 14 отзива и рецензии, 17 енциклопедични статии в онлайн проект, 3 научнопопулярни статии, участие като сценарист във филм и като съавтор и съорганизатор на 4 изложби. От тази богата продукция съгласно изискванията на ЗРАСРБ на рецензиране по настоящата процедура се подлагат само материали, които не са участвали в предходни конкурси. Те обхващат период от 10 години от 2008–2018 г. и включват: 7 студии, 16 статии, 2 отзива, 5 рецензии, 1 персоналия, 17 речникови статии в справочно издание, 3 научнопопулярни материала, към което от 2016 г. кандидатката добавя преподавателска дейност в СУ като хоноруван преподавател в магистърската програма “Българско средновековие: държава, общество, култура” към катедра „История на България”.

Д-р Д. Найденова изпълнява необходимите предварителни изисквания за заемане на академичната длъжност ‘доцент’, тъй като притежава научната степен ‘доктор’, придобита с дисертационен труд по същата научна специалност, по която протича настоящият конкурс. Тя е на тема *Преводни византийски законови текстове в Първото българско царство (IX–X в.)* и е защитена като резултат от редовната докторантура на Найденова в КМНЦ през 2007 г. На второ място, кандидатката има вече 11 години трудов стаж на позицията ‘главен асистент’ в КМНЦ. В същата институция тя е заемала допълнителни административни длъжности, сред които научен секретар на Центъра в периода 2013–2014 г. Следователно участието ѝ в настоящата конкурсна процедура е закономерна стъпка в личното ѝ кариерно развитие и в кадровото израстване на научния състав на звеното, в което тя работи.

Първият блок материали са 11 публикации с общ обем от 191 стр. Те са тематично свързани и отговарят на условията на Правилника за придобиване на научни степени и за заемане на научни длъжности в КМНЦ, по смисъла на който могат да се приемат за равностойни на монографично изследване. Много важно обстоятелство е, че това е свършено раз-

лично научно направление за кандидатката, което тя разработва в последните години, без да се опира на резултатите и постиженията от дисертационния си труд. Намирам за уместно да отбележа още едно обстоятелство: тематиката на публикациите напълно съответства на водещото научно поле за КМНЦ и за Секцията „Кирило-Методиевски извори и традиции“, а именно – разработки в областта на Кирило-Методиевото дело и националната идентичност. Най-общо всички те са посветени на отделни аспекти на използването на кирило-методиевската идея в актуални за определен исторически момент държавни и обществено-политически цели. И тъй като всеки етап на формиране на националните държави е свързан с определяне на ценностите и символите на идентичността, пропагандният характер проличава още от избора на дати, годишнини и чествания на емблематичните личности на славянството като св. Методий и св. Климент. В изследователската процедура на Найденова основополагащо място заема работата с източниците, в случая българската и европейската преса, архивни материали от различни фондове, основно в НА на БАН. Тя извлича материал от тях, анализира и сравнява, за да очертае ясна и подплатена с факти картина на политико-ареалните характеристики на кирило-методиевската празничност. Така в статията *Хилядогодишнината от смъртта на св. Методий и европейската политика на Великите сили. – Празникът на Кирил и Методий. Пространства на духа. Т. 1. Парадигма. С., 2015, 15–25* се анализират различни модели за честване на Методиевата годишнина през 1885 г. в няколко европейски страни според мястото и ролята на съответната държава в европейската политика от онова време. Докато на Запад Велеград, част от Австро-Унгария, се превръща в център на поклонничество, утвърждаване на св. Методий като католически мисионер и обединител на славянството под егидата на Рим, в Русия се избягват демонстративните прояви с цел празникът да протече мирно в училища и храмове. На практика се сблъскват интересите на две антагонистични сили Русия и Австро-Унгария, които използват славянската идея за политически цели и териториални аспирации. Противоречията са още по-силни в контактните зони, например в Галиция. В Княжество България и в Източна Румелия по същото време празникът има изцяло културен характер и утвърждава повече авторитета на монарха Батенберг, отколкото създава обществена идея с обединително послание. Към празнуването няма отношение дори Българското книжовно дружество. Статията е изградена върху неизползван материал от *Известията на Санкт-Петербургското славянско благотворително общество*, както и от българския вестник *Марица*.

Политически аспект придобива хилядогодишният юбилей на св. Климент Охридски в България през 1916 г. (*Едно неосъществено издание на Пространното житие на Климент Охридски: Васил Златарски и българската кирилометодиевистика*, Bulgaria Medievalis, 2015) Авторката проследява пропагандата на идеята за обединението на българите, останали извън пределите на България, под шапката на кирило-методиевската идея през призмата на един научен факт – работата на В. Златарски върху изданието на гръцкото житие на св. Климент от Теофилакт Охридски (днес в НА-БАН, ф.9к, а.е.542). Това издание е венец в организацията на събитието, което ознаменува и създаването на Климентовата комисия към Историко-филологическия клон на БАН. И макар че поради избухването на Първата световна война и участието на България в нея голяма част от чисто книжовните инициативи не са придвижени напред, Климентово дело и националният идеал се свързват дори в своеобразните научни експедиции на българската армия в македонски земи и обосновават българските териториални претенции. Специално е проследено участието на българския историк в тези процеси и цялата фактология около подготовката на изданието, сред която приносен момент е публикуването за

първ път на кореспонденцията между В. Златарски и Варненския и Преславски митрополит Симеон.

Други публикации на Д. Найденова в това тематично поле имат по-обобщаващ характер и разглеждат различни интерпретации на кирило-методиевската идея в контекста на европейската политика. За пример ще посоча статията, публикувана в чужбина *Кирило-Методиевото дело в политическата пропаганда на XIX век* (Krakowsko-wileńskie studia slawistyczne. Т. 8. 2013, 237-253). Лично за мен тя е много ценна със събирането на цялата информация относно това как и защо се възражда култът към Кирил и Методий през XIX век и каква общественно-политическа конотация му се придава в Русия, в Австро-Унгария и сред западното славянство. Един от силните моменти в изложението на Найденова е богатството на факти, опитите изчерпателно и в детайли да се представят по-малко известни събития, които в контекста на интерпретирана тема придобиват доказателствен характер, например множеството сдружения, братства, фондации и организации, плод на униатски и антиправославни идеи. Става въпрос за един не много кратък период от 1848 г., от Славянския събор в Прага, до официалното признаване на св. св. Кирил и Методий за католически светци през 1880 г., през който се коват опорните точки на пропагандата. В Русия протичат ответни процеси от 1863 г. насетне и също са обогатени по думите на авторката „от кирило-методиевска символика“. Съпоставителният подход към факти и събития очертава една общественно-политическа макрорамка на политическа конюнктура и обяснява различните научни интерпретации за делото на св. братя, които възникват в славистиката от XIX в.

Разбира се, картината не би била пълна, ако Д. Найденова не беше се спряла на българската традиция в търсенето на идентичност посредством кирило-методиевската символика. Става въпрос за една особено интересна и обобщаваща публикация със заглавие *Кирило-Методиевото дело и българският национален идеал (1878–1944)* (Сборник с доклади от международната научна конференция „Кирило-методиевското културно наследство и националната идентичност“, 11–13 ноември 2009, Братислава. Кирило-Методиевски студии. Т. 20. С., 2011, 266–267). Повод за написването ѝ е открит от Найденова документ – окръжно на Министерството на народното просвещение, с което на традиционното шествие по повод на празника на славянските просветители на 24 май се придава особено тържествен характер. Статията прави скок във времето между идейните послания на празника през 1878 г. и 24 май 1941 г., когато той попира от историческата актуалност на времето и се превръща в символ на актуализирания идеал за възстановяване на Сан Стефанска България след присъединяването на България на страната на Тристранния пакт през март, същата година. В статията са обнародвани снимков материал и скици от организацията на шествието с безспорен познавателен характер за духа на времето. Всеки детайл е плод на обмислен идеологически акцент: от свещеника и учителя, които предвождат шествието, през младежите с добруджански, тракийски и македонски носии до кутията с пръст от новоосвободените земи, дарена на монарха стожер на обединителната идея. Но още през следващата година празникът вече обслужва комунистическата и антифашистката пропаганда, както и акциите в защита на българските евреи, т.е. изживява интересни политически трансформации.

Използването на кирило-методиевската символика в социалистическия период е обособен раздел публикации в посоченото тематично поле. Веднага трябва да се отбележи, че авторката е намерила подходящ повод за научните си разработки в него като научен ръководител в проект по програмата за подпомагане на младите учени в БАН през 2016–2017 г. под заглавие *Културата на юбилея. Кирило-Методиевото дело в социалистическа България*. Публикувани

или под печат по тази тема са общо четири обемни материала. Новият момент в тях е издаването и работата с комунистически лозунги и позиви, а техният анализ далеч надхвърля тиражирането на традиционни тези, защото е подплатен с доста вещ анализ на топосите на политическата реторика. В езика на лозунга са кодирани актуални политически идеи и исторически аналогии с миналото, които Найденова е открила. Празникът на Кирил и Методий е повод за формулиране на актуалната тогава идея за обединяването на славянството под егидата на Съветска Русия. Обобщаващ характер има и проучването на понятието *историческа памет*, особено в неговото постсоциалистическо проявление на фона на модерни европейски теории за идентичността.

Към този тематичен блок самата авторка е поставила една съвсем скоро излязла нейна рецензия за книгата на Щ. Родевалд „Покровители на нацията. За паметта и идентичността на Балканите“ с оригинално немско заглавие от 2014 г. (*Palaeobulgarica*, XLII (2018), 1, 152–161). Това е напълно оправдано с оглед на факта, че изследването има много допирни точки с методиката на самата авторка и е посветено на „религиозните фигури“, на практика на емблематични светци за България и Сърбия, и конструиращия характер на паметта за тях в изграждане на идентичност чрез национални култове. Към същия блок се причислява статията в „Български език и литература“ от 2014 г., в която в една достъпна форма се разглежда мястото на „История Славянобългарска“ на Паисий Хилендарски в темата за националната идентичност и идеологическата символика от Освобождението (1878 г.) до нашето съвремие.

Ако трябва да обобща направеното от Д. Найденова в посочената тематична област, ще отбележа, че публикациите, взети в съвкупност, се отличават с ясен предмет на изследване; умело приложена последователна методика; извличане на информация от лична работа с извори и архивни материали на няколко нива – обнародване, анализ, съпоставка. Те са съвместими една с друга тематически, методически и формират ясна хронологическа линия от Възраждането към социалистическия период. Ако авторката разшири методическата си база с една обща теоретична уводна част, посветена на модерни историко-философски и културно-антропологични теории за идентичността, целият блок материали може да се превърне в книга с ясен замисъл, вътрешна логика и кохерентност. Позволявам си да препоръчам на авторката да го осъществи като бъдеща задача, тъй като направеното дотук наистина дава заявка за монография, а и намирам темата за благодатна както в рамките на проблематиката на КМНЦ, така и спрямо профила ѝ на историк, представител на една по-нова генерация в историческото знание.

Със значително по-голяма лекота сега ще пристъпя към оценката си за следващото, бих казала водещото тематично направление в разработките на Д. Найденова. Тя се утвърди като автор с интересите си върху обема, характера и историко-правното съдържание на средновековните текстове и паметници с юридически състав. Ще пропусна традиционните мнения за липса на извори с български характер, които документират конкретното отношение на властта към правото и данните за приложението на писмени текстове в правната практика, понеже въпреки тези липси именно български историци, историци на правото и юристи, а не филолози, са положили основите на това тематично поле в България. Затова аз лично се отнасям както с уважение, така и с естествени очаквания именно историци да продължат плодотворното начало. Д. Найденова е може би единственият историк, който понастоящем толкова последователно работи върху правни текстове. За разлика от филологическия подход, при който езикът е и цел сам по себе си, и инструмент за достъп до правната материя (оттук издават се текстове със съпътстващи речници, работи се върху терминологията), Найденова има

приноси в няколко посоки. На първо място, в каталого-дескрипторската работа върху юридическите текстове и проблеми на методиката на създаване на Каталог на такива текстове. Каталогизирането на определен жанров тип на писмената продукция е едно актуално направление, което не се противопоставя, а допълва и прецизира каталогизирането на ръкописи от всякакъв тип. По отношение на правните текстове то е с неоченима стойност, защото у нас липсва развита дескрипторска традиция за тях и проблемите започват още на нивото на термина, с който един текст се въвежда в обращение. Друг мотив за направата на такъв каталог е фактът, че канонично-правните текстове обикновено са части от други ръкописи, предимно сборници или требници, или пък самите те са компилативни. Ето защо идеята на Найденова за създаване на такъв каталог е колкото повлияна от положителните традиции на немската школа в проучването на римското и византийското право, толкова логична посока на работа, до която я е довела собствената ѝ практика. В релевантната публикация в *Palaeobulgarica*, XXXII (2008), 4, 53–69, скромно наречена „предварителен списък“ на канонично-правните текстове в състава на славянски ръкописи, съхранявани в България, са представени общо около 25 единици, принадлежащи към по-големи текстови цялости. Каталогната статия е прецизна и дава изчерпателна информация за наслов или инципит, книгохранилище и сигнатура, съпътстваща библиография. Списъкът има висока степен на приложимост в бъдещи разработки и обслужва различни специалисти медиевисти. През 2011 г. авторката се връща отново към тази тема с публикуваната на руски в Русия статия *О работе над каталогом славянских юридических рукописей из собраний болгарских библиотек*. (Современные проблемы археографии. Сборник статей по материалам конференции, проходившей в Библиотеке РАН 25–27 мая 2010 г. СПб., 2011, 55–63). Тя е особено ценна с данните за някои находки в българските книгохранилища, които биха били от особен интерес за руски учени, боравещи със значително по-богата изворова база за правните текстове.

Втори кръг изследователски търсения са някои публикации с обобщителен характер, в които се надраства традиционното, подходящо повече за справочник, учебникарско изложение каква е рецепцията на официални византийски правни нормативи в епохата на Първото българско царство. Обикновено се посочват Еклогата, Земеделският закон, Канонарият на Йоан-Постник и Номоканонът в 14 титула без тълкования във Фотиевата му редакция. Към тази епоха по традиция са отправени най-големите изследователски интереси и на историци, и на филолози, и някак си в научното пространство още в миналото са се създали предварителни нагласи, че това усвояване е било съзнателна междудържавна политика. Противно на това мнение статията *Какви законови книги е получил от Византия княз Борис I-Михаил* (Преславска книжовна школа¹ т. 10/ 2008, 223–232), написана под все още очевидното въздействие на дисертационната тема, е смело и аргументирано изложение за това, че не е съществувал специален сборник, изготвен по поръка на патриарх Фотий и предназначен за покръстването на българите. От още по-важно значение за бъдещи разработки върху славянските преводи на византийските паметници със светска регламентация е изводът на Найденова, че Морският, Земеделският закон, Еклогата и Прохиронът не са били части от Номоканона в 14 титула. Остава открит въпросът за пътищата на проникване на тези паметници (без Морския закон), в каква текстова среда са функционирали, още повече че първите славянски преводи на Земеделския закон и на Еклогата се определят като старобългарски по език. Други обаче, като Прохирона, имат все още неизяснена съдба и затова безпристрастното и аргументирано отношение на един историк е от важно значение.

Трети кръг публикации са плод на участието на Найденова в няколко ЕБР междуинституционални проекта, в които тя бележи приноси към проучването на антиеретическата тема и мястото ѝ в средновековни правни сборници. Открояват се две публикации. Първата е посветена на казусите срещу евреи според два преписа на така наречения Номоканон на Котелерий от сбирката на Груич в Музея на Сръбската православна църква в Белград (Средновековният българин и „другите“. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. дин Петър Ангелов, София, 2013, 319–330). Втората *Anti-Armenian Polemics in a Slavic Canon-Law Miscellany (Ms. Slav. No 461 from the Manuscript Collection of the Romanian Academy (Etudes Balkaniques, 2013, 50/3, 2014, 82-95)* е обвързана и с издаване на непознат препис в ръкопис от посоченото в заглавието румънско книгохранилище. Ценността на тези разработки е двустранна: от една страна, самата интерпретация на другостта на иноверците в корелация с най-важните регламентации на каноничното наследство и светското законодателство, а от друга – на фокусирането върху отделен аспект на така наречения псевдо-Зонарин номоканон, от който се ексцерпират разпоредбите. Това само доказва, че най-популярният Номоканон на Slavia Orthodoxa е много перспективна тема, защото самият образец по своето съдържание покрива възможно най-широки тематични области от ежедневието на християните и създава мрежови релации между най-важните социални групи на средновековното общество. Тази особеност на текста не е специфично славянска. Тя е вкоренена в гръцкия прототип, послужил за основа на славянския превод, който също все още се издирва. Трайните интереси на Найденова и безспорните ѝ приноси именно в проучването на този образец до момента заслужават висока оценка и дават гаранция за бъдещи разработки. И едва ли ще сгреша, ако предположа, че именно богатите знания за юридическата култура на Славянското средновековие стоят в основата на специалния курс в магистърската програма в СУ на тема *Грех и общество. Престъпления и наказания в средновековна България*, който Найденова води. За финал ще спомена и интересната статия за междуконфесионалните бракове в славянските каноничноправни сборници (България в световното културно наследство. Материали от третата национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България” – Шумен, 17-19.05.2012. Шумен, 2014, 465–471). Тя е потвърждение на горната ми оценка. В нея се проследява как се произнася върху браковете между иноверци споменатият вече псевдо-Зонарин номоканон. Косвено подобни разработки дават още един отговор защо самият юридически образец става толкова популярен – чрез писменото наследство той възпроизвежда механизмите за съхранение на православната идентичност, особено в условията на османското владичество, когато е апогеят на преписването му.

Д. Найденова е автор на статии за парадигматичното описание на средновековната владетелска институция чрез семиотични кодове. С това тя се вписва в широкото поле изследвания върху образа на идеалния владетел, владетелския етикет, вербалните и икониичните знаци в изобразяването му, в което са работили и работят редица изследователи. *King David and the royal repentance in medieval Bulgaria during the IX-X century (The Bible in Slavic Tradition. Ed. By A. Kulik, C. –M. MacRobert, S. Nikolova, M. Taube, C. Vakareliyska. Brill, 2016, 533–546)* и съвсем наскоро излязлата статия „Защо плачат царете“ (Симеонова България в историята на европейския Югоизток: 1100 години от битката при Ахелой. София, 2018, 194–205). И накрая, в студията ѝ за средновековния пътешественик (под печат) откривам нови за мен моменти в начина на изложение на авторката. Тя обобщава как се моделира представата за света в средновековното съзнание според библейския код и поредица от естественонаучни знания или пък представи за него. Откривам една находчива проекция на термините *мобил-*

ност и другост, пренесени в средновековното пространство; бързо сменящи се ракурси от един към друг автор и произведения, от една към друга географска точка; лична рефлексия при обобщаването на познатата информация; навлизане в света на метафората за пътя и не на последно място – *един типичен за авторката подход да е максимално изчерпателна към своя библиографски апарат*. Още в дисертацията си тя наложи тази черта като свой личен изследователски стандарт. Става напълно ясно защо в биографията си Д. Найденова посочва историята и културната антропология на първо място сред научните си интереси. Студията е изключително интересно четиво за научна и неспециализирана аудитория, доказващо за пореден път, че Найденова умее да пише колкото целенасочено, толкова и интересно. Налице е много обещаващ модел за бъдещи разработки, които с удоволствие ще прочета.

В допълнение към изложения обхват на писмената продукция на кандидатката трябва да се отбележат участията ѝ в общо 17 научни форума след защитата на доктората, от които 7 в чужбина. След дисертацията тя е осъществила една шестмесечна плодотворна специализация във Виена. Натрупванията благодарение на нейната научна мобилност, владеенето на немски и английски са дали своите резултати. Била е ръководител на три международни проекта и е участвала в 13 след защитата на дисертацията си. Всяка една от темите от изследователските интереси на Найденова може да бъде подплатена от научнопопулярна и /или приложна дейност, която не би следвало да се отmine без внимание, защото отново се вписва в популяризаторските и обществено значимите инициативи на КМНЦ в служба на обществото. Мисля, че едно от сериозните постижения, каквито малко колеги имат в научните си биографии, е сценарият за филма *Пътят на буквите* от 2015 г., с който се отбеляза годишнината от Моравската мисия на светите братя просветители на славянството.

В заключение може да се каже, че кандидатурата на д-р Десислава Найденова за заемане на академичната длъжност ‘доцент’ е стабилна и подплатена с достатъчно по брой и качество публикации и множество съпътстващи научно-приложни дейности. Тя печели не толкова с броя на изписаните страници, а с едно интелигентно, аналитично и премерено отношение към предмета и обекта на търсенето, с добра ориентация и вътрешен баланс в намирането на актуалната тема и модерната за нея методика, с приносите си към „средищни“ или обединителни теми за историци, филолози и юристи, чрез които се надгражда съвременното медиевистично знание в България. Колегата напълно заслужава своето кариерно израстване както по наукометрични показатели, така и по качество на научното съдържание на предложените материали. От нея задължително трябва да се очаква бъдеща книга, независимо в коя от изброените тематични области, преди всичко защото нейният потенциал го заслужава.

След запознаване с представените в конкурса материали и направения анализ на тяхната значимост, на съдържащите се в тях научни и научно-приложни приноси, **давам своята положителна оценка за избора на гл. ас. д-р Десислава Тачева Найденова на академичната длъжност ‘доцент’** по професионално направление „История“ в Кирило-Методиевския научен център на БАН. Убедено ще гласувам по същия начин на заключителното заседание.

01.09. 2018 г.

София

Рецензент:

проф. дфн Марияна Цибранска-Костова